

Η συγχρονία και η διαχρονία ως μηχανισμοί πρόσληψης των λειτουργικών κειμένων

Ελένη Κασάπη

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

kassapi@itl.auth.gr

Περίληψη

Η ερμηνευτική πρόσληψη των λειτουργικών κειμένων εξαρτάται από την «ανοιχτή» πρόσβασή-μας στο δίκτυο σημείων των ίδιων των λειτουργικών κειμένων [το δίκτυο εννοείται με συστατικά τα εμβλήματα τελετουργικών κινήσεων στη θέση λέξεων, οι οποίες αποτελούν την οπτική ουσία του λειτουργικού λόγου, την ακουστική και γραμματική ακολουθία λέξεων και φράσεων των κειμένων αυτών, την γραμματική των λειτουργικών κειμένων]. Το δίκτυο των σημείων αυτών στην πράξη «αποκλείει» ως «αλλότριους» αυτούς που μπήκαν σε μεγάλη ηλικία τόσο γλωσσικά όσο και λατρευτικά ή με άλλη μητρική γλώσσα στην λειτουργική ζωή.

Η ερμηνευτική και επομένως μεταφραστική διαδικασία της λειτουργίας που όπως θα δείξουμε είναι πολλαπλών επιπέδων εμπλέκει ιερείς, ψάλτες, πιστούς, επισκέπτες και λοιπούς παριστάμενους, οι οποίοι συμπράττουν με την συνειδητοποιημένη ή όχι αλλά και συνειδητή ή όχι συμμετοχή στο επικοινωνιακό πλαίσιο της λειτουργίας.

Όλοι οι συμμετέχοντες βρίσκονται σε ένα διαρκές μεταφραστικό έργο που ανάλογα με το διαχρονικό-του βάθος, σε κάθε συγχρονική στιγμή συμμετοχής, εμπλουτίζει σε ατομικό επίπεδο, ερμηνευτικά, το δίκτυο σημείων που προσλαμβάνει ο κάθε συμμετέχων.

Τα τελετουργικά γεγονότα είναι φυσικά γεγονότα που έχουν χαραχτεί στην σφαίρα της μητρικής-μας η οποία είναι γεμάτη από διπλής άρθρωσης σύμβολα τα οποία ακολουθούμε με τόσο φυσικό τρόπο που δεν αντιλαμβανόμαστε την διαχρονική απόσταση των λειτουργικών κειμένων από την εκάστοτε συγχρονική στιγμή της συμμετοχής μας στο επικοινωνιακό και εξ αυτού, μεταφραστικό πλαίσιο της λειτουργίας.

Ασφαλώς και χρειαζόμαστε μεταφράσεις των λειτουργικών κειμένων: για το ενδογλωσσικό αλλά και το διαγλωσσικό ιεραποστολικό έργο της Εκκλησίας της Ελλάδος αλλά και για την ενίσχυση ιερέων και ψαλτών στην δική τους ατομική, νοερή μετάφραση των κειμενικών γεγονότων της θείας λειτουργίας, συστατικό που θα επιδράσει διαλεκτικά στην πρόσληψη της θείας λειτουργίας από τον συμμετέχοντα λαό.

Η θρησκεία στην μεταμοντέρνα εποχή μας αναγνωρίζεται χωρίς καμία αμφιβολία ως ρυθμιστικός αλλά και έγκυρος παράγοντας συμπεριφοράς και μέσα από τις νέες ευαισθησίες που γεννά, καθίσταται περισσότερο επίκαιρη από ποτέ η συζήτηση για την αναγέννηση των λειτουργικών κειμένων. Σύμφωνα με τον Giddens¹ (2002.10: 207) η θρησκεία [και η θρησκευτική πίστη μαζί με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις] επαναξιολογείται και επιστρέφει δριμύτερη ως παράγοντας κύρους στην προσαρμογή του ατόμου στην σύγχρονη εποχή. Θρησκευτικά σύμβολα και θρησκευτικές πρακτικές, σύμφωνα με τον Giddens, δεν αποτελούν απλά απομεινάρια του παρελθόντος αλλά επιστρέφουν, στις μεταμοντέρνες κοινωνίες με την ευρύτερη έννοια του όρου “θρησκεία”, συμπεριλαμβανομένης και της πνευματικότητας, παρά τις αντίθετες προβλέψεις των θεμελιωτών της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας όπως των Marx, Durkheim, Max Weber, οι οποίοι ανέμεναν μέσα από την εξάπλωση των σύγχρονων θεσμών την εξαφάνιση των θρησκειών.

Στον κόσμο μας, θρησκευτικές ευαισθησίες αντιπαρατίθενται στην γενικευμένη ανασφάλεια που οι παγκόσμιες συνθήκες κρίσης έφεραν και στην Ελλάδα. Επομένως το θέμα της λειτουργικής αναγέννησης είναι επιτακτικά επίκαιρο και για να το μελετήσουμε προσπαθούμε να απαντήσουμε σε σύνθετα ερωτήματα όπως:

Ποιος προσφέρει την ηθική αγωγή[1²]; α. Το γράμμα ή το πνεύμα των θρησκευτικών [και λειτουργικών] κειμένων [1.1]; β. Το Ιεραποστολικό ενδογλωσσικό, διαγλωσσικό και διαπολιτισμικό έργο [1.2]; γ. Οι κατηχητικές ή οι απομνημονευτικές διαδικασίες εκπαίδευσης ή μίμησης συμπεριφορών μέσα στην Εκκλησία [με την ευρύτερη αλλά και στενότερη σημασία του όρου] [1.3];

Στο πλαίσιο της λειτουργικής αναγέννησης θα ήθελα να εντάξω, με εργαλεία συγκριτικά, τα εμπειρικά δεδομένα που έρχονται από Η.Π.Α. για τον κοινωνικό ρόλο και την σημαντικότητα του παράγοντα θρησκεία στην προσαρμοστικότητα των μεταμοντέρνων κοινωνιών στις τρέχουσες προκλήσεις. Τα δεδομένα αυτά τα παραθέτω ενδεικτικά:

Οι Olson & DeFrain³ (2003.4: 44) παρουσιάζουν στατιστική για τους παράγοντες που επιδρούν στους δεσμούς οικογένειας και την επακόλουθη επιτυχή προσαρμογή αυτής στις παγκόσμιες μεταμοντέρνες συνθήκες, με βάση αποτελέσματα από έρευνα σε δείγμα οικογενειών αποτελούμενων από 210 [πάντα γίνεται αναφορά σε οικογένειες και όχι σε άτομα] ευρωπαϊκής προέλευσης, 103 αφροαμερικανικής προέλευσης, λατινοαμερικανικής

1 Anthony Giddens, 2002.10, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Oxford: Polity Press in Association with Blackwell Publishers.

2 Οι αριθμοί σε τετράγωνα παρενθέσεις χρησιμοποιούνται για την διευκόλυνση του αναγνώστη στο κυρίως κείμενο και δεν συνδέονται με βιβλιογραφικές αναφορές.

3 David Olson & John DeFrain, 2003.4, *Marriages and Families: Intimacy, Diversity and Strengths*, Boston, Bangkok, Bogota', Caracas, Kuala Lumpur, Lisbon, London, Madrid, Mexico City, Milan, Montreal, New Delhi, Santiago, Seoul, Singapore, Sydney, Taipei, Toronto, Madison, New York, San Francisco: Mc Graw Hill.

προέλευσης, 80 ασιατικής προέλευσης, 57 αμεριντιανικής προέλευσης και δημοσιοποιούν τα εξής δεδομένα: στους 21 παράγοντες συνοχής που ανιχνεύονται, την 10η θέση καταλαμβάνει η κοινή θρησκευτική πίστη ενώ την 21η θέση αντίστοιχα καταλαμβάνει η κοινή προσευχή.

Ένα μέρος των διλημάτων [2] που συνδέονται με την υπόθεση της αναγέννησης των λειτουργικών κειμένων συνδέεται με την επιμονή μας να αναζητούμε την μονολογική καθαρότητα στα λειτουργικά κείμενα. Αν προσπαθήσουμε να απαντήσουμε ερωτήματα όπως: α. Μπορεί ένα κείμενο να έχει μόνο μία, απόλυτη ανάγνωση η οποία να αναπαράγεται για όλους τους αναγνώστες του διαχρονικά [2.1]; β. Μπορεί η δημιουργική και κριτική ανάγνωση των λειτουργικών κειμένων εκ μέρους όλων των παραληπτών να παράγει, ανεξαρτήτως τόπου και χρόνου, το ίδιο ερμηνευτικό αποτέλεσμα [2.2];

Διαπιστώνουμε πως:

Στο [2.1] η απάντηση δίνεται με βάση την έκφραση “Κύριε ελέησον”: είναι απολύτως προσβάσιμη και επομένως απολύτως κατανοητή ακόμα και σε Έλληνες που ούτε παρακολούθησαν μαθήματα αρχαίων ελληνικών ούτε έλαβαν στοιχειώδη κατ’ήχηση επί θεμάτων λειτουργικών κειμένων. Στο [2.2] η απάντηση δίνεται με βάση εκφράσεις όπως “η δε γυνή να φοβείται τον άνδρα...[2.2.α]”/ “τα σα εκ των σων σοι προσφέρομεν κατά πάντα και δια πάντα”[2.2.β]. Είναι γνωστή σε όλους η σχετική αντίδραση των πιστών στο άκουσμα του [2.2.α] και είναι επίσης γνωστό πόσο αδιαφανές είναι το [2.2.β] για την κατηγορία των πιστών που δεν έλαβαν κατ’ήχηση σε συνδυασμό με την απουσία τοπικών προσδιορισμών στο πρωτότυπο κείμενο.

Γίνεται κατανοητό ότι στις μέρες μας, στην απόλυτη συγχρονική αναζήτηση της διαχρονικής μονολογικής καθαρότητας λέξεων και εκφράσεων των λειτουργικών κειμένων υπάρχει ένα όριο που τίθεται από ο,τιδήποτε χρησιμοποιείται διαχρονικά στα λειτουργικά κείμενα με λεξιλογική ή εννοιολογική και οντολογική συγχρονική ψευδοδιαφάνεια για τους πιστούς που δεν έλαβαν κατ’ήχηση.

Η ερμηνευτική διαδικασία για την αναγνώριση σημασιών και νοημάτων στον γλωσσικό κόσμο σύμφωνα με την Petrilli⁴ (2009: 448) παραμένει άγνωστη μέχρι σήμερα [3], όπως υποθέτω πως η διαδικασία αυτή παραμένει επίσης άγνωστη και σχετικά με την προσβασιμότητα των πιστών, χωρίς προπαρασκευή με κατ’ήχηση, στα λειτουργικά κείμενα για την σημασιοδότηση των οποίων μέχρι στιγμής αναφέρουμε πιο πάνω ότι οι πιστοί μπορεί να κάνουν ενεργοποίηση σε κυριολεκτικές

4 Susan Petrilli, 2009, Signifying and Understanding: Reading the Works of Victoria Welby and the Signific Movement, Berlin: De Gruyter Mouton.

σημασίες των κειμένων όπως στην περίπτωση [2.1] ή σε πολλαπλά επίπεδα σημασιοδότησης των γλωσσικών συστατικών των λειτουργικών κειμένων όπως στην περίπτωση [2.2.α] ή [2.2.β]. Ωστόσο, σύμφωνα με την Petrilli (2009: 898) αν και δεν γνωρίζουμε τον μηχανισμό της ερμηνευτικής διαδικασίας στην γλώσσα, αντιλαμβανόμαστε τα αποτελέσματα αυτής σε επίπεδο κοινωνικοποίησης και έκφρασης: Η αναγνώριση της διαλεκτικής σχέσης των συστατικών των λειτουργικών κειμένων με το γλωσσικό πλαίσιο πρόσληψής τους, και η συμπληρωματικότητα με μη-γλωσσικές όψεις της επιτέλεσής τους, προσθέτω με τη σειρά μου, ότι φαίνεται στις, συνήθως εξαιρετικά συντονισμένες, τελετουργικές κινήσεις ιερέων και λαού κατά την διάρκεια π.χ. της Μεγάλης Εισόδου και αμέσως μετά τον Χερουβικό ύμνο ή την ανταπόκριση του λαού [3.1] ή κατά την ετοιμασία προς κοινωνία μετά την προτροπή του διακόνου “Τας κεφαλάς υμών τω Κυρίω κλινομεν”[3.2]. Επομένως, εκτός από το [2.1] και το [2.2], έχουμε και μία τρίτη περίπτωση δείξεων κοινωνικοποιημένης σημασιοδότησης αποσπασμάτων λειτουργικών κειμένων. Στις περιπτώσεις [3.1] και [3.2] ο μηχανισμός πρόσληψης των κειμένων θεμελιώνεται πάνω στην δύναμη της επανάληψης και την συνήθεια που η επανάληψη φέρνει. Η σημαντικότητα της συνήθειας θα μας χρειαστεί στην συνέχεια.

Η γλώσσα σύμφωνα με την Petrilli (2009: 139-145), όπως γενικά σύμφωνα με όλες τις θεωρητικές σχολές της γλωσσολογίας, αναγνωρίζεται ως έγκυρος δείκτης [4] της ικανότητας για επικοινωνία, ερμηνεία και κατανόηση και ως μέσο τυποποίησης [4.1]. Ως μέσο τυποποίησης η γλώσσα σύμφωνα με Petrilli⁵ (2005: 191) αναδεικνύει την μοναδική ικανότητά μας να ανασηματοδοτούμε, να αναδιαμορφώνουμε τις εικόνες του κόσμου, να αξιολογούμε [4.2]. Με βάση όσα αναφέρονται στο [4.2] εισάγεται σύμφωνα με την Petrilli (2005: 205-221) η μετάφραση, ως μία χωρίς όρια μέθοδος, στην διαδικασία της σημασιοδότησης και της εννοιοδότησης [4.3].

Σύμφωνα με την Petrilli (2005: 196-197) πάντα είναι δυνατό να μεταφράζουμε τα πάντα δεδομένης της μεταγλωσσικής λειτουργίας του ενδογλωσσικού και του διαγλωσσικού λόγου [συμπεριλαμβανομένων και όλων των ιδιολέκτων που αναπτύσσονται διαχρονικά και συγχρονικά στο εσωτερικό μίας γλώσσας].

Κατά την μετάφραση ως μηχανισμού κατανόησης και γνώσης του κόσμου μας, επομένως προσθέτω και του λειτουργικού, στην Εκκλησία, κόσμου μας [επαναφέρω την αναφορά στην σημαντικότητα της συνήθειας], με βάση την Petrilli⁶ (1990: 71-79] εννοιοδοτούμε και σημασιοδοτούμε τα αντικείμενα του κόσμου μας με βάση α. τυχαίες ομοιότητες, β. ακραίες ομοιότητες και διαφορές, γ.

5 Susan Petrilli, 2005, *Percorsi della Semiotica*, Bari: Edizioni B.A. Graphis.

6 Susan Petrilli, 1990, “Senso e analogia nel metalinguaggio di Victoria Welby,” *Idee. Genesi del senso* 13/15, pp. 71-79,

σχετικές ομοιότητες και σχετικές διαφοροποιήσεις χαρακτηριστικών, δ. ολικές αναλογίες που αυξάνουν τις γνώσεις μας για τον κόσμο μας χωρίς αναγωγή σε ισοδυναμίες ή ταυτότητες αντικειμένων, ε. ισοδυναμίες, και, στ. [με βάση] την απόλυτη αναλογία μέρους και όλου αντικειμένων του κόσμου μας.

Αν, τα λειτουργικά κείμενα ή καλύτερα αν τα θρησκευτικού ενδιαφέροντος και αντικειμένου κείμενα ήταν οριστικά και αμετάκλητα στατικά στην γλωσσική τους επιφάνεια και κατά συνέπεια στην γλώσσα-πηγή της πρόσβασης σε αυτά, τότε δεν θα είχαμε ούτε το έργο και την παρουσία των Αγίων Κυρίλλου και Μεθόδιου στις γλωσσικές κοινότητες των Σλάβων οι οποίοι εργάστηκαν ιεραποστολικά με εντολέα της μεταφραστικής τους δράσης τον Μιχαήλ τον III (Delisle and Woodsworth⁷, 1995: 13-16) όπως δεν θα είχαμε παγκοσμίως την διάδοση θρησκειών όπως ο ιουδαϊσμός, ο χριστιανισμός, ο ισλαμισμός, ο χιντισμός, ο βουδισμός μέσω του μεταφραστικού έργου μειζόνων ή ελασσόνων μεταφραστών που το έργο τους άλλαξε και εξακολουθεί να τροποποιεί τον θρησκευτιολογικό και εκκλησιακό χάρτη του κόσμου.

Εκτιμώ πως και στην Ελλάδα εντοπίζονται οι προϋποθέσεις για μετάφραση των λειτουργικών κειμένων γιατί έχουμε πλέον τα εξής δεδομένα: α. Η Εκκλησία μας βαπτίζει αλλόγλωσσους Ορθόδοξους και η έννοια της μη-γεωγραφικά καθορισμένης γλωσσικής μειονότητας κατηχουμένων και πιστών προσεγγίζεται από την Εκκλησία της Ελλάδος ήδη μεταφραστικά, β. Διαπιστώνεται επιτακτικά η ανάγκη για την βέλτιστη δυνατή αναγνωστική και επομένως ερμηνευτική προπαρασκευή ψαλμών, αναγνωστών και ιερέων ώστε να παραγάγουν γραμματικά αποδεκτό και εκφραστικά πρόσφορο λειτουργικό, αναγνωστικό και μελικό, λόγο προσβάσιμο σε όλους τους πιστούς, γ. Αναμένουν, μετά την εκπαίδευση κατηχητών, οι κοινότητες των Ελλήνων χρηστών της νοηματικής ελληνικής, την συγχρονική σε κάθε θρησκευτική τελετή νευματική [διακαναλική] μετάφραση των λειτουργικών κειμένων, άρα και την μεταφραστική εκπαίδευση ιερέων, θεολόγων ή διερμηνέων νοηματικής ως διακαναλικών sight-translation μεταφραστών [με αντικείμενο πράξεις μετάφρασης με αφετηρία γραπτά κείμενα και τελικό παραδοτέο νευματικές μεταφραστικές αναπαραστάσεις] λειτουργικών κειμένων.

Τα κοινωνικά οφέλη που αναμένονται από την μετάφραση των λειτουργικών κειμένων αφορούν:

Κοινότητες κωφών, ολιγομελείς ή μικτές γλωσσικά κοινότητες αλλόγλωσσων, αλλοδαπούς ορθόδοξους δεύτερης γενεάς που δεν εκπαιδεύονται σε ελληνικά σχολεία [πχ. Ιταλική Σχολή

7 Jean Delisle & Judith Woodsworth, *Translators through History*, Edited by Jean Delisle & Judith Woodsworth, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company and UNESCO.

Αθηνών – Σχολείο για Ιταλούς μαθητές], ιεραποστολικό ενδογλωσσικό έργο, κατηχητικό ενδογλωσσικό έργο, επιμόρφωση ιερέων και ψαλτών, επίλυση δυσκολιών πρόσβασής μας σε ψευδοδιαφανείς σύμμορφους όρους, λέξεις και εκφράσεις των πρωτοτύπων λειτουργικών κειμένων.

Η μετάφραση των λειτουργικών κειμένων θα χρειαστεί να γίνει με σεβασμό στις λειτουργικές συνήθειες των πιστών και μέχρι να διαπιστωθούν από την Εκκλησία και τον λαό νέες ανάγκες, δεν χρειάζεται να τονιστεί κι από μέρους μου πως θα δράσει θετικά μόνο όπου αναμένονται κατηχητικά κυρίως οφέλη τα οποία θα άρουν εμπόδια προσβασιμότητας στα λειτουργικά πρωτότυπα κείμενα συγκεκριμένων αποδεκτών για τον καθορισμό των οποίων πρέπει να προηγηθεί σχετική έρευνα ανάλυσης αναγκών.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Delisle, Jean & Judith Woodsworth, *Translators through History*, Edited by Jean Delisle & Judith Woodsworth, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company and UNESCO.

Giddens, Anthony, 2002.10, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge, Oxford: Polity Press in Association with Blackwell Publishers.

Olson, David & John DeFrain, 2003.4, *Marriages and Families: Intimacy, Diversity and Strengths*, Boston, Bangkok, Bogota', Caracas, Kuala Lumpur, Lisbon, London, Madrid, Mexico City, Milan, Montreal, New Delhi, Santiago, Seoul, Singapore, Sydney, Taipei, Toronto, Madison, New York, San Francisco: McGraw Hill.

Petrilli, Susan, 2009, *Signifying and Understanding: Reading the Works of Victoria Welby and the Signific Movement*, Berlin: De Gruyter Mouton.

Petrilli, Susan, 2005, *Percorsi della Semiotica*, Bari: Edizioni B.A. Graphis.

Petrilli, Susan, 1990, "Senso e analogia nel metalinguaggio di Victoria Welby," *Idee. Genesi del senso* 13/15, pp. 71-79,

Βιογραφικό σημείωμα

Η Ελένη Κασάπη είναι καθηγήτρια μεταφρασεολογίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ. Η ενασχόλησή της με την μετάφραση επικεντρώνεται κυρίως στην θεωρητική μεταφρασεολογία, τα μεταφραστικά εργαλεία, την διδακτική και κριτική των μεταφράσεων.

Από το 2010 είναι διαπιστευμένη EMUNI expert για θέματα διαγλωσσικής επικοινωνίας του Ευρωμεσογειακού Δικτύου Πανεπιστημίων.